

V I N T A G E

Sir Sacheverell Sitwell (1897–1988) a fost un prodigios poet, critic și istoric de artă, memorialist și autor de jurnale de călătorie. S-a născut la Renishaw, lângă Scarborough, într-o familie aristocrată engleză. Studiile și le-a început la Eton, le-a continuat la Oxford, dar le-a întrerupt din cauza izbucnirii războiului, când a plecat pe front. Împreună cu frații săi, Sir Osbert și Dame Edith Sitwell, a alcătuit ceea ce, în cercurile intelectuale londoneze de după Primul Război Mondial, s-a numit „Triada Sitwell“ sau „Cuibul de Tigri“, probabil din cauza severității cu care îi judecau pe cei ce doreau să treacă pragul saloanelor literare la modă în vremea aceea sau să fie invitați să apară în antologiile lor anuale de versuri *Wheels* (1916–1921), performanță care în epocă însemna o incontestabilă consacrare. Grupul literar al celor trei Sitwell, activ între anii 1916 și 1930, a devenit un rival recunoscut al grupului Bloomsbury, patronat de Leonard și Virginia Woolf împreună cu Roger Fry, Vita Sackville-West, Harold Nicolson, numindu-se în epocă un „Bloomsbury alternativ“. De altfel, excentricii frați Sitwell sunt și cei care au adus în Anglia, imediat după război, în 1919, Baletetele Rusești ale lui Diaghilev și au organizat o expoziție de artă modernă franceză. A publicat de-a lungul vieții peste 130 de cărți: poezie, eseuri, lucrări de istoria artei și jurnale de călătorie.

Sir Sacheverell Sitwell

Călătorie în România

Traducere, cuvânt înainte și note de
Maria Berza

Fotografii de
A. Costa, Richard Wyndham și alții

HUMANITAS

BUCUREȘTI

Prințesei Anne-Marie Callimachi

Prefață

Îndemnul și totodată încurajarea de a scrie această carte despre România se datorează prințesei Anne-Marie Callimachi, căreia îi este dedicată. Niciodată nu-i voi mulțumi îndeajuns pentru ospitalitatea ei desăvârșită sau nu-i voi aduce omagiul cuvenit cunoașterii și iubirii pe care o nutrește pentru țara ei. Soțul ei, prințul Jean Callimachi, nu a fost mai puțin gentil și generos, cu vastele sale cunoștințe, care se întind de la arheologie și heraldică, până la Brillat-Savarin și Soyer. Se cuvine, de asemenea, să mulțumesc călduros dlui D. Dem. Dimănescu pentru cele două zile încântătoare petrecute la Rucăr, un sat de munte tipic românesc, precum și pentru nenumăratele sugestii, informații și ajutorul dat la scrierea corectă a numelor românești. Un alt prieten, prințul Matyla Ghika, distinsul estetician, m-a sprijinit cu corecturile sale, mi-a oferit numeroase sugestii de care m-am folosit și mi-a atras atenția asupra unor chestiuni pe care nu le cunoșteam până atunci. Trebuie să-mi exprim recunoștința și pentru informațiile din *Guide Bleu*, unde capitolul despre arta românească este scris de dl Paul Henry, care a trăit mulți ani în această țară. Am folosit, de asemenea, și unele observații ale dlui D. Talbot Rice, din cartea

lui *Byzantine Painting in Trebizond*, Londra, 1936, precum și o carte ciudată, *Pêcheurs de Rêves*, de Odette Arnaud, Paris, 1936, una dintre puținele care se ocupă de lipoveni, deși textul său plin de farmec și culoare nu spune prea multe despre istoria acestora. Despre lipoveni, care nu sunt dintre cei mai puțin interesanți locuitori ai României, nu s-a scris aproape deloc. Dl C.J. Popp Șerboianu, în cartea sa, *Les Tsiganes*, Payot, Paris, 1930, este o mină de informații despre subiectul respectiv și m-am bizuit mult pe autoritatea sa în materie. Probabil nici nu există o carte mai bună despre țigani. În rest, fotografiile făcute de dnii A. Costa, Richard Wyndham și alții vor dezvălui anumite aspecte despre România cu mai multă forță și eficacitate decât în scris. De fapt, atracția majoră a acestei cărți i se datorează dlui Costa și colegilor săi fotografi.

Sacheverell Sitwell
Weston, 5 ianuarie 1938

Dimineața devreme, lumina aurie s-a strecurat pieziș pe fereastra vagonului. Soarele abia răsărise. Nu există o prezentare mai frumoasă a unei țări încă necunoscute. Ogoarele verzi apăreau și se răspândeau în toate direcțiile, iar în zare se vedeau munții. La un moment dat, a apărut un sat, cu țărani în cămăși lungi, albe, cu poalele lungi ieșite din pantaloni, precum cămașa albă a unui Pulcinella⁵, și țărănci cu basmale pe cap, îndreptându-se către câmp. Casele erau din lemn, la fel și pridvoarele, cu fața spre uliță. Aceasta e o caracteristică a satului românesc și nu trebuie descrisă în grabă, îndată ce o vezi.

Pe câmpiile verzi se întindeau lanurile de floarea-soarelui, cu tulpini înalte și drepte ca pipirigul, dar mișcându-și capetele aurii. Aceste câmpuri de floarea-soarelui erau pătrate, arătând ca un fagure de miere. Pentru persoanele obișnuite cu cel mult câteva tulpini de floarea-soarelui crescute în vreun sat bavarez sau austriac, aplecându-și capetele sub jardinierele cu mușcate, sau arătându-se printre tufele de bulgărași, aceste culturi, ogoare sau păduri de floarea-soarelui, cum vrei să le numești, sunt o surpriză. Ele sunt parte esențială și importantă a câmpiilor românești și demonstrează rodnicia solului lor de un negru profund.

Aceasta a fost, pe scurt, prima impresie despre România. Dar nu era decât cinci sau șase dimineața. Două ceasuri mai târziu, când eram treji și îmbrăcați, peisajul nu se schimbase. Se poate spune doar că trăsăturile sale erau și mai intense. Am trecut prin dreptul unui orașel lângă care se afla un mare târg de vite. Acum ne aflam chiar în inima României. Călătoria de douăsprezece ore ne adusese la vreo trei sute de mile în interiorul țării. Peisajul devenea tot mai verde, în timp ce calea ferată urma curbele sinuoase ale albiei unui râu. Dintr-odată, un oraș cu multe turnulețe, ca un castel medieval, s-a ivit în dreptul ferestrei compartimentului. Trenul a încetinit și deodată s-a oprit. Eram la Sighișoara.

Aici ne așteptau pe peron prietenii noștri și, după ce am așezat bagajele în două mașini, am pornit să vizităm orașul. E unul dintre primele orașe săsești din Transilvania. Aspectul său medieval german se observă din prima clipă. De fapt, Sighișoara urcă pe coama unui deal, ca în fundalul unei gravuri de Albrecht Dürer. Seamănă cu priveliștea Nürnbergului din cunoscuta gravură în lemn cu sfântul Anton. Nenumărate turnuri și porți de intrare, cu acoperișuri cu țigle colorate și o biserică protestantă, goală și austeră ca toate bisericile protestante, la care se ajunge printr-o lungă scară din lemn, acoperită, precum galeriile de lemn din țările cu zăpezi multe, așa arată partea veche a orașului Sighișoara. În orașul de jos casele vechi sunt germane, ca și numele de deasupra intrării în prăvălii. Dar

Sibiu

prezența atâtor așezări germane, în inima României, așa-numitele Siebenbürgen sau Șapte Cetăți, este o anomalie care se cuvine să fie cel puțin explicată. Strămoșii acestor sași au fost chemați în Transilvania de Geza al II-lea⁶, un prinț care a domnit între 1141 și 1161. Obiectivul lui era de a repopula și cultiva „pustiitatea“, de fapt ținuturile care fuseseră pustiite de invaziile barbare ale ostrogoților, hunilor, longobarzilor, cumaniilor și bulgarilor, în veacurile care s-au scurs de la prăbușirea Imperiului Roman. Acești coloniști au venit cu precădere de pe valea Mosellei și erau în realitate franconi, dar au devenit cunoscuți în ansamblu ca saxoni⁷. În alte părți ale României sunt așezări de suabi⁸; dar aceștia sunt saxoni și, ca orice saxon autentic, de religie protestantă⁹. Cei mai mulți dintre ei au și părul bălai al strămoșilor lor. Există o veche tradiție în rândul sașilor din Transilvania, datând din secolul al XVI-lea, anume că sunt descendenții copiilor care l-au urmat pe Cântărețul din flaut din Hamelin. Dacă vezi Sighișoara, ești gata să crezi acest lucru.

Sighișoara e un oraș mic, foarte pitoresc, dar altceva care să-ți atragă atenția nu mai există. Cu totul diferit e ținutul care o înconjoară. Aceasta e Câmpia Transilvaniei. Era după-amiază târziu când am traversat-o, în drum spre Sibiu. Am trecut prin sate lungi și risipite, cu o singură stradă, care e o mare de noroi în care te afunzi ca-n unt, iar casele, mari și despărțite ca niște ferme, sunt construite lateral, cu capătul spre stradă. Nu sunt satele caracteristice României,

Sibiu (sus), *Cluj* (jos)

unde fiecare gospodărie, oricât de mică, e un microcosm de viață țărănească, cu grâнар și hambar propriu, și o locuință din lemn bogat ornamentată; acestea sunt sate săsești, având multe dintre însușirile satului german medieval, puțin de tot schimbate după opt sute de ani de la emigrare. Este ținutul sașilor sau cel transilvănean, în mijlocul unui peisaj ca nicăieri altundeva. Pusta, sau câmpia ungară, e total diferită. Are case zugrăvite în alb, fără munți neguroși care dantelează zarea. Aici, crestele Carpaților nu te părăsesc nici o clipă.

Însă câmpia în sine este mai interesantă decât micile orașe. Spre seară, mari turme de oi și adevărate herghelii de cai veneau de la păscut. Mai erau cirezi de cornute negre, precum cele de pe Nil, dintr-o rasă având pielea asemănătoare la culoare cu cea a elefanților, masive și greoaie ca vitele din inima Africii; erau, de fapt, bivoli. Cârduri nesfârșite de găște, conduse de gânsaci, traversau câmpul înverzit în drum spre adăposturile lor îndepărtate. Venirea acasă a tuturor făpturilor – în turme, cirezi și cârduri cât vedeai cu ochii – era un semn că pe aici bântuiau și lupii, iar norii zdrențuiți de la apus vesteau iarna geroasă și înstăpânirea zăpezii. Curând se lăsă întunericul, negru ca smoala pentru o seară de septembrie, nu mai târziu de ora șapte, dar șoseaua era excelentă, iar distanța de străbătut până la Sibiu se micșora cu repeziciune.

Tovarășii noștri de călătorie, care au venit pe un alt drum, au fost primii care i-au văzut pe țigani. Stăteau în picioare, cu siluetele lor întunecate, sau ghemuiți în jurul focului. În fundal era un cort din pânză de sac. Aceștia

sunt adevărații țigani din Transilvania, oacheși ca indienii, cu plete lungi până la umeri. Merita să străbați toată Europa ca să-i întâlnești. Șefului sau patriarhului acestei familii de țigani i se spunea bulibașa; printre ei, având exact aceeași înfățișare, era țiganul blond ce poate fi văzut în fotografie. Se spune că acest trib apartine de țigani fură copii, iar țiganul blond trebuie să fie o dovadă vie a acestui fapt, deoarece țigăncile nu-și înșală niciodată bărbații. Nu se vedea nici o femeie, iar bărbații se purtau cu toată obrăznicia și șiretenia care îi caracterizează. Ciocăneau în geamurile automobilului sau își vârău mâinile înăuntru cerșind bani. Luau atitudini insolente când erau fotografiați și apoi cerșeau din nou. Faptul că am ratat acel sălaș a fost o mare dezamăgire pentru mine, care va spori zi după zi până când, într-un târziu, răbdarea mea va fi răsplătită.

Între timp, am ajuns la Sibiu. Acest oraș, pe care sașii îl numesc Hermannstadt, este un important centru regional, cu vreo cincizeci de mii de locuitori. Principala sa atracție o reprezintă Palatul Brukenthal, cu o colecție de pictură începută de guvernatorul cu același nume din secolul al XVIII-lea. Se spune că baronul Brukenthal a fost aman-tul împărătesei Maria Tereza, o reputație destul de improbabilă. Galeria sa de pictură este, în mic, un exemplu ce ilustrează perfect evoluția gustului din acea vreme. Posedă o singură capodoperă, un mic portret de Jan van Eyck; în rest, interesul este împărțit în direcții obscure și ciudate. Printre acestea poți găsi picturi animaliere de Hamilton, un membru al acelei familii de origine iacobită care a lucrat vreo două-trei generații în Austria și Cehoslovacia; câțiva

Magnasco, nu dintre cei mai buni, și un tablou interesant reprezentând Londra, incredibil de minuțios, aparținând lui Jan Griffier cel Bătrân, un olandez specializat în peisaje cu Tamisa. Cealaltă atracție a Sibiului este biserica evanghelică. Aici poți vedea o serie de imense panouri murale reprezentând familiile patriciene germane, pictate într-un stil alterat, de Renaștere provincială. Despre cel mai izbitor dintre acestea, un portret reprezentând un bărbat în uniformă de husar, cu niște mustați enorme, ni s-a spus că era strămoșul unui compozitor modern, autor de comedii muzicale, formând astfel o legătură ciudat de nepotrivită între prezent și acel trecut tipic provincial. Toate celelalte familii patriciene s-au stins fără urmași. O parte a bisericii a fost amenajată ca muzeu unde sunt expuse sculpturi, veșminte și niște splendide covoare orientale, semn că Orientul e aproape. În afară de Muzeul Brukenthal și de biserică, nu sunt prea multe de văzut la Sibiu, dar piața de flori e plină de tuberoze, în prăvăliile de antichități poți găsi ceva absolut special de vânzare, și anume icoane pictate pe sticlă, caracteristice acelor locuri, iar străzile au ceva pitoresc în plus prin costumele rafinate, alb cu negru, răspândite în zonă.

Când părăsești Sibiul, șoseaua urcă de îndată printre dealuri. Există o tendință a tuturor ținuturilor deluroase să semene unul cu altul. Te-ai putea la fel de bine afla la poalele Apeninilor, sau Pirineilor, dar oricum a fost trist să lăsăm câmpia în urmă. De fapt nu mai era Transilvania. Câmpia dispăruse, poate pentru totdeauna, iar regretele s-au întetit și mai mult aflând că țigania cei pletosi nu prea

mai puteau fi întâlniți de acum înainte. Însă în Transilvania sunt destule lucruri fascinante și fără pereche. Mai cu seamă în ceea ce privește muzica. O mare parte a muzicii ungu-rești, fie ea maghiară sau țigănească, își are originile în Transilvania. Rapsodia a XX-a a lui Liszt, ce se bazează pe motive transilvane și valahe, *nach Siebenbürgischen und Walachischen Motiven*, publicată abia în 1937, este o dovadă în acest sens. Ea a fost probabil compusă când Liszt a fost oaspetele contelui Teleki, la castelul său de lângă Cluj. O parte din material a fost folosit și pentru *Rapsodia a XII-a*, dar existența acestei *Rapsodii românești* a lui Liszt, cu motivele sale inconfundabile de horă, pare să fie în general necunoscută. Transilvania trebuie să aibă rezerve nesfârșite de melodii populare; în același timp, amestecul ciudat, sau mai degrabă existențele separate, umăr la umăr, ale unor neamuri atât de diverse, care trăiesc unul lângă altul – români, sași, secui și maghiari –, dau o diversitate fascinantă a populației. E interesant, de pildă, să vezi Ibașfalău sau Elisabetopol¹⁰, un oraș locuit de armeni, ce au venit aici din Moldova, fugind de turci în timpul războaielor lui Sobieski, la sfârșitul secolului al XVII-lea. De fapt, Transilvania, care trebuie să reprezinte aproape un sfert din România, poate inspira doar ea singură o carte.

Între timp, satele deja își schimbaseră înfățișarea. În câteva clipe, am trecut de frontiera vechiului regat și am ajuns în vechea și autentică Românie. Mai mult, șoseaua continua de-a lungul Oltului; ajunseserăm în Oltenia, locul unde se Țes cele mai frumoase covoare românești. E cazul să recunoaștem că, după covoarele persane și turcești,

covoarele oltenești sunt într-adevăr cele mai frumoase. Au o gamă largă și încântătoare de culori, cu precădere roșu și albastru, și un desen foarte deosebit; vom amâna discu-tarea lor până la București, de unde încă pot fi cumpă-rate, doar cu observația că în Oltenia turmele din munți sunt vestite pentru lâna lor, iar puritatea apei și vopselele naturale creează cele mai bune condiții necesare acestei arte a țesutului. Ea rămâne destul de răspândită și în zilele noastre, așa cum se poate vedea la covoarele expuse spre vânzare de către călugărițele de la Cozia, o mânăstire pe lângă care am trecut în drumul nostru.

Cozia, prima mânăstire românească pe care am vizi-tat-o, se înalță deasupra râului, într-o vâlcea idilică și rodi-toare, unde poți să cultivi orice poftești. Grădina mânăstirii avea cel mai mare și mai înflorit butuc de trandafir din câți am văzut în viața mea și un soi special de floarea-soarelui cu două inflorescențe, ce poate fi unic, sau oricum îți dă această impresie. Mânăstirea a fost întemeiată în secolul al XIV-lea și construită, după opinia specialiștilor, în stilul sârbesc de pe Morava. Dacă este așa, atunci trebuie să existe asemănări între Cozia și mânăstirea sârbească Chiliandari, de pe muntele Athos, ridicată cam în același timp. În exte-rior îți atrag atenția ancadramele ferestrelor minunat sculptate, obișnuitele fresce cu Raiul și Iadul de fiecare parte a ușii de intrare, iar interiorul e înzestrat cu frumoase fresce și are venerabila solemnitate a Bisericii Ortodoxe. Este necesară o oarecare experiență în ceea ce privește această

Țărani din Transilvania

aură religioasă, înainte de a ajunge să preferi, în sufletul tău, o biserică de rit grecesc, față de orice alte biserici creștine. Poate tradiției estetice rămase vie, niciodată încălcată timp de cincisprezece veacuri, fără curențe gotice, renașcentiste sau baroce care să o modifice, îi datorăm faptul că o biserică, fie și într-un stil bizantin hibrid, rămâne adevăratul potir al emoției religioase.

Printr-un noroc, descoperiserăm o relatare despre mănăstirea Cozia în volumul despre călătoriile arhiepiscopului Macarie. Această carte, ce se situează printre curiozitățile minore ale literaturii, datorită limbajului său naiv, e o relatare scrisă de secretarul său, Paul de Alep, a călătoriei arhiepiscopului sirian al Antiohiei la Moscova, în anii 1652–1660. Paul de Alep, trebuie să spunem, pare să fi fost fiul arhiepiscopului. În drum spre Moscova, dar mai cu seamă la înapoiere, arhiepiscopul a trecut prin Moldova și Valahia, poposind la mănăstirile aflate în cale. Această parte a călătoriei ar trebui într-adevăr publicată în traducere românească, ea conținând o descriere amănunțită a orașelor Iași și București, ca și a mănăstirilor. Dintre acestea, Cozia pare să fi fost favorită, poate mulțumită păstrăvilor, descriși cu atâta plăcere. Iată ce spune: „Chiliile acestei mănăstiri sunt mari și solid construite, cu două caturi, de jur împrejurul unei galerii înalte: și în partea dinspre răsărit sunt câteva săli minunate unde se servește masa, cu ceardacuri sau galerii ce domină cu privirea râul, a cărui adâncime, adică distanță, aci, de la vârful clădirilor până la albia sa, este între patruzeci

Culele Duca de la Măldărești